

SKANSTORGET – ett kulturmiljöunderlag

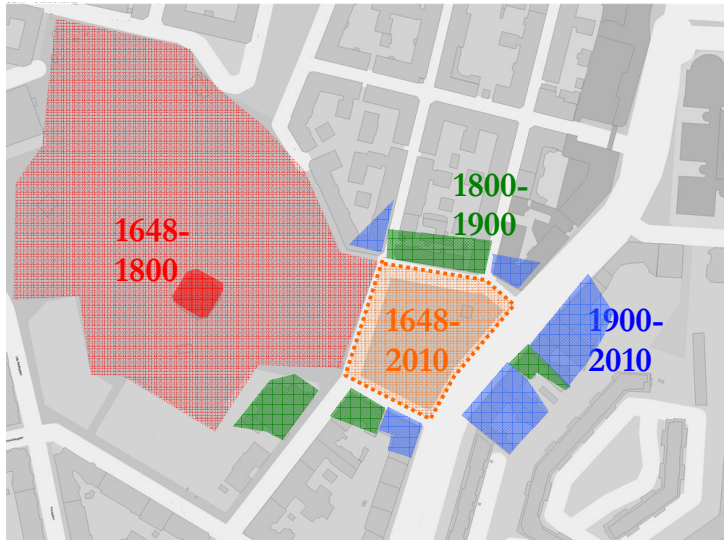
*Stadsbyggnadskontoret Göteborg, maj 2010
Lina Lo Gillefalk, Institutionen för Kulturvård, BA3
Helén Thomasson, SBK
Sören Holmström, handledare SBK*

FÖRORD

Kulturmiljöunderlaget är framtaget av Lina Lo Gillefalk under sin fem veckors studentpraktik på Stadsbyggnadskontoret i Göteborg under handledning av Sören Holmström. Manuset har i efterhand bearbetats och kompletterats av Helén Thomasson och Sören Holmström.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Skanstorget – platsens framväxt i sammanfattning	1
2. Sammanfattning: skydd, kulturmiljökvaliteter & antikvariska observanda	2
3. Historik	4
3.1 1648-1700. Öppen plats i skuggan av krig & befästning	”
3.2 1700-1800. Gränsland, stabilitet & frihetstid	5
3.3 1800-1900. Skanstorget blir till i den växande staden	6
3.4 1900-1960. Från vital mötesplats till stagnation	7
3.5 1960-2010. Parkering i periferin	8
4. Beskrivning av Skanstorget idag	9
4.1 Fysiska & upplevda gränser	”
4.1.1 Berget: massivitet & tyngd	”
4.1.2 Haga: lugn & vilande horisontalitet	”
4.1.3 Öster & söder: bebyggelseblandning, rörelse & otydliga gränser	”
5. Skydd	10
5.1. Fornlämningar	”
5.2 Byggnadsminnen	”
5.3 Kulturmiljöer av riksintresse	11
5.4. ”Kulturbistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande”	12
6. Kulturmiljökvaliteter	13
7. Kritiska punkter	15
7.1 Den öppna strukturen	”
7.1.1 Antikvariska observanda	”
7.2. Stagnation	18
8. Källor	19
Bilagor	

Färgfälten visar på platsens kontinuitet som öppen struktur (inom orange markering) samt när dagens väggar tillkom.

Funktioner Skanstorget 1648-2010

- Försvar; öppen mark framför befästningen (1648-1800 ca)
- Äng för slätter och bete (1648-1880 ca)
- Trädgårdsanläggningar (1700-1880 ca)
- Salutorg samt mötesplats för arbetarrörelsen (1890-1940 ca)
- Öppen plats (1960 - 2010)

Öppen yta ger kontinuerlig koppling till berget och befästningen

1. Skanstorget – platsens framväxt i sammanfattning

Skanstorget – öppet rum där stadsdelar & kulturlager möts

Skanstorgets öppna rum är en plats där stadsdelar möts och kulturlagren ligger synliga. Den öppna ytan förenar de historiska avtrycken i en visuellt skiftande helhet. Vi rör oss från det sena 1900-talets saneringar och storskaliga byggande till förra sekelskiftets stenstadsutvidgning, vidare genom 1800-talets småskaliga arbetarkvarter och påkostade industrier i stadsmiljö, hela vägen tillbaka till 1600-talet: det starkt befästa Göteborg, där Skansen Kronan vakade över staden från sitt då kala och karga berg. *Genom hela resan och alla förändringar finns ändå en tydlig kontinuitet: Skanstorgets öppna struktur med sin starka koppling till Skansberget och befästningen.*

Öppna vyer, ängsmark & trädgårdar

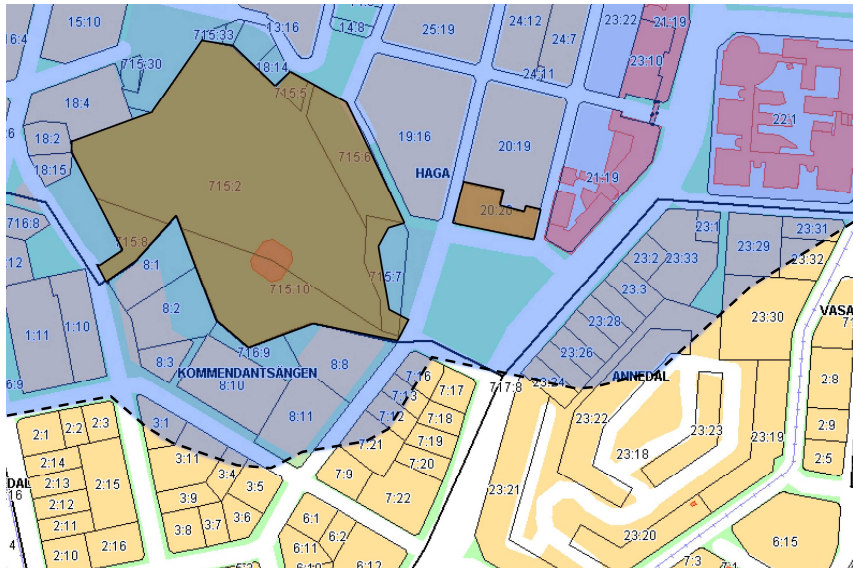
Den öppna karaktär Skanstorget har idag går tillbaka till 1640-talet, då den första skansen restes på berget och marken omkring befästningen behövde hållas fri. Platsen befann sig länge i gränslandet mellan stad och landsbygd, Göteborg och Älvsborgs Kungsladugård. Funktionerna var flera: slätteräng, bete för hästar, trädgårdsanläggningar.

Skanstorgets födelse: en vital mötesplats för handel & arbetarrörelse

Först på 1890-talet blev platsen ett torg, ett viktig och vitalt rum för livsmedelshandel och arbetarrörelsens möten i Haga och Annedal. Skanstorget liksom dess omgivning genomgick under 1900-talet många förändringar, och ännu fler förändringar har det skissats på. Hela tiden har dock platsen behållit sin öppna karaktär, vilket gör att mötet mellan de spår som århundradena lämnat efter sig fortfarande är tydligt avläsbara från torget, liksom den sammanhållna vyn mot Skansberget och Skansen Kronan lämnats ostörd.

Levande historia: det befästa Göteborg & förstaden

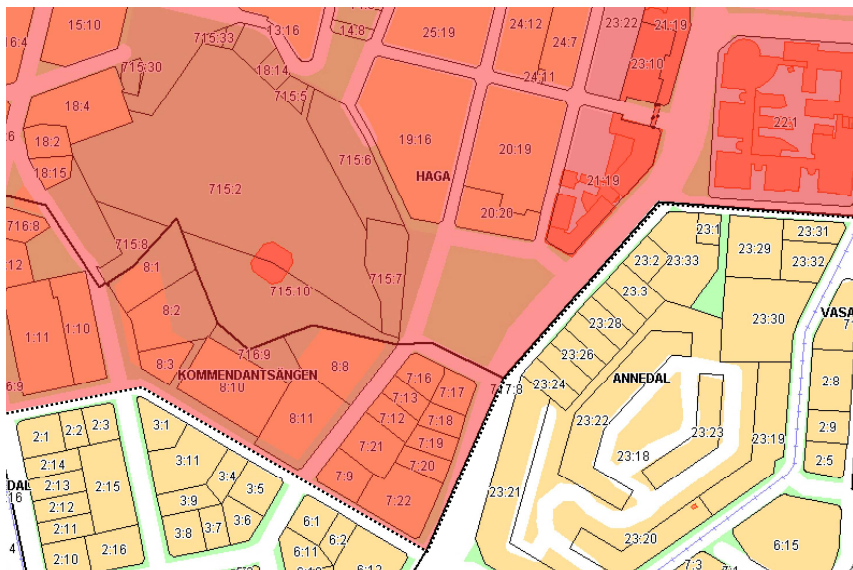
De senaste 70 åren i platsens historia har Skanstorget mer och mer hamnat i periferin, och utgörs idag främst av parkeringsplatser. Torgkaraktären har hamnat i skymundan. De många historiska lagren präglar dock fortfarande platsen, färdiga att avläsas och berätta sin historia. Det äldsta och visuellt mest slående lagret är Skansen Kronan på Skansberget. Den obrutna relationen mellan befästningen på berget och Skanstorget är väsentlig för förståelsen av platsen och Göteborgs grundande. Idag är torget den enda plats kring Skansberget som fortfarande är öppen och en av få platser i Göteborg där stadens grundande ligger så nära betraktaren. Torget erbjuder också en ovanligt god kontakt med det gamla Haga, vars låga trähusbebyggelse i norr visar på den arbetarstadsdel som växte fram här, som Göteborgs första förstad.

Fornlämningar: Skansberget och Skansen kronan

Byggnadsminnen: Skansen Kronan och buslängan i Haga

Kulturmiljöer av riksintresse: Skanstorpet med stora delar av dess omgivning

2. Sammanfattning: skydd, kulturmiljökvaliteter & kritiska punkter

2.1. Skydd: fornlämningar, riksintressen & byggnadsminnen

Kring Skanstorpet samlar sig flera miljöer och element som utpekats som historiskt värdefulla.

2.1.1 Fornlämningar, KML 2 kap

Området kring Skansen Kronan är fornlämningsområde. Skansen i sig utgör en fast fornlämning.

Likaså södra Haga utgör en fast fornlämning som ingår i stadslagret för Göteborgs innestad.

2.1.2 Byggnadsminnen, KML 3 kap

Skansen Kronan ingår i det nationella kulturarvet som statligt byggnadsminne sedan 1935 liksom kvarteret Grenadieren i Haga (20:20). Beskrivning och karaktär för 20:20 lyder:*

Kvarteret om- och nybyggdes 1984-85. Det omfattar fem ombyggda bostadshus i södra delen mot Skanstorpet. Längs torget ligger fyra tvåvånings trähus. Det östra med gavel och plank mot torget uppfördes 1859 och de övriga byggdes alla 1867. /.../ På tomten Skolgatan 36 ligger ett landsbördingehus byggt 1879 och en stallänga som är tio år äldre. /.../ Gården som omges av uthus och stall utgör en unik miljö.

En byggnadsminnesförklaring innebär att det finns starkt, lagligt skydd för det utpekade objektet eller miljön, med specifika skyddsföreskrifter.

2.1.3 Kulturmiljöer av riksintresse, Miljöbalken (MB) 3 kap. 6§

Området ingår i Riksintresset Haga-Masthugget. Motiveringen för Skanstorpet och angränsande områden lyder:*

Haga som är Göteborgs första förstad och arbetarstadsdel utgör en unik kulturhistorisk miljö. Stadsplanen och den bevarade bebyggelsen speglar stadens historia från 1600-talets mitt till 1900-talets början. Stadsplanens olika delar visar hur stadsdelen byggts ut i etapper. Av särskilt värde är de äldsta delarna med 1600-tals kvarter och delvis bevarad tomtindelning. /.../ Skansberget med Skansen Kronan intar en särställning i den kulturhistoriska värdefulla miljön. Skansen är Hagas äldsta byggnad och den har ett stort värde från arkitekturhistorisk, militärhistorisk och socialhistorisk synpunkt. Området på och intill Skansberget och kv. 7 Batteriet /.../ Kommendantsängen utgör en välbevarad "stenstadsmiljö" med värdefull och tidstypisk arkitektur från perioden 1900-1935. /.../ De två "fabriksbyggnaderna" visar den blandning av bostäder och större arbetsplatser som fortfarande var vanlig i början av 1900-talet.

Ett riksintresse är ett allmänt intresse som anses vara av nationell betydelse. Riksintressen är särskilt värdefulla och betydelsefulla för hela landet och ska enligt MB skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada deras värden eller möjligheterna att använda dem för avsett ändamål.

* Ur: Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg, del 1

Foton på Skanstorget mot väster, norr, öster och söder.
Skanstorgets öppna yta ger oss den samlade berättelsen om platsens och Göteborgs historiska utveckling.

2.2 Kulturmiljökvaliteter

▪ Den fortifikatoriska berättelsen

Idag är Skanstorget den enda plats vid Skansbergets fot som fortfarande har en öppen struktur och därmed möjliggör upplevelsen av Skansberget med landmärket Skansen Kronan och därigenom också berättelsen om Göteborgs och platsens framväxt utanför den befästa staden, då öppenheten var ett absolut villkor för fri sikt från befästningen. Den nya "Arsenalen" på Lilla Otterhällan som bildar ytterligare ett blickfång från söder, ovanför huslängan i Haga och förstärker den fortifikatoriska upplevelsen.

▪ Hagas öppna och tydliga annonsering från söder

Skanstorgets relation till Haga och dess småskaliga bebyggelse är stark p.g.a. torgets öppna karaktär, vilket blickfånget mot norr visar. Hagas låga och vilande horisontalitet kontrasterar mot de övriga väggarnas skiftande höga höjder. Detta är den enda plats där det äldsta Haga annonseras på ett övertygande sätt i det omgivande stadslandskapet – en slags "lucka" i tiden som på ett upplevelserikt sätt kan berätta om Göteborgs första förstad.

▪ Som nod i de kringliggande stadsdelarna

Göteborg omtalas ofta som "de små stadsdelarnas stad", en karaktäristik som i högsta grad gäller för Skanstorget där den öppna platsen sammanför olika stadsdelar och epoker i ett och samma blickfång. Alla bär de tillsammans en berättelse om stadens utveckling, om sin tids gestaltungsideal. Mångfalden av uttryck berättar om platsens kontinuitet och utveckling, när och hur staden expanderade.

Den gröna ring av växtlighet, utformad och placerad efter den tidigare saluhallen, minner om en tid då platsens funktion var salutorg med livlig torghandel samt viktig mötesplats och nav för de kringliggande stadsdelarna. Växtligheten på torget länkar också samman platsen med den intilliggande Skansparken och förlänger blicken upp mot landmärket Skansen Kronan.

2.3 Antikvariska observanda

Den öppna ytan som idag utgör merparten av Skanstorget är ur antikvarisk synpunkt den viktigaste komponenten för att berätta platsens historia. Genom att bibehålla ytan öppen, med fria siktlinjer och möjligheter att uppfatta fonderna, kan dessa viktiga länkar i Göteborgs historia fortsätta att framträda och tala till oss. Därför skall, ur antikvarisk synvinkel, följande punkter beaktas vid förändringar på Skanstorget:

- Fri passage och sikt mellan Skansparken som fornlämningsområde, det statliga byggnadsminnet Skansen Kronan och torget.
- Fri sikt mot den byggnadsminnesmärkta trähuslängan i Haga.
- Fri sikt mot tidigare industribyggnaden Korsettfabriken.
- Torget som en öppen yta, för möjlighet till möten och rekreation samt för att, i ett enda blickfång, kunna avläsa torget som navet mellan de olika stadsdelarna och Göteborgs expansion genom de olika byggnadsstilar och spår som möts i detta blickfång.

3. Historik

3.1 1648-1700. Öppen plats i skuggan av krig & befästning

Skansen & den öppna marken

Det Göteborg som grundades 1621 skulle aldrig förloras i krig. Därför uppfördes staden innanför tjocka stenmurar, med landerier och jordbruk utanför som försåg stadens invånare med mat.

Starka befästningar var nödvändiga i stadens försvar och Ryssås skans uppfördes 1641 på Skansberget som Göteborgs första skans. Efter halvtannat århundrade ersattes den av Skansen Kronan. Det slående försvarstornet ritades av den namnkunnige befästningsbyggaren Erik Dahlberg. Skansen Kronan fick även en kaponjär, som förband tornet med vallgravsbefästningarna. Det är lätt att föreställa sig hur kraftigt Skansen Kronan måste ha dominerat sin omgivning, placerad högst upp på berget som en ständig påminnelse om kriget. Skansberget var under denna tid kalt. Idag är Skanstorget den enda kvarvarande platsen vid berget som fortfarande har en öppen struktur och har därmed en stark koppling till det befästa Göteborg.

Haga – Göteborgs första förstad

Magistraten i Göteborg beslutade 1648 att anlägga en förstad vid Skansbergets fot. Haga blev den första planlagda förstaden i Göteborg, efter tidens stadsplaneideal: rutnätsplan. De som bosatte sig i Haga var främst människor som i sina arbeten behövde vara oberoende av stadsportarnas öppettider, t.ex. fiskare, sjömän och arbetsfolk från hamnen och varven västerut men även för att byggnadsbestämmelserna var mindre stränga utanför stadsgränsen.

Den ursprungliga bebyggelsen fanns i västra Haga, vid Skansbergets fot och utgjordes av envåningshus, troligtvis i timmer. Liksom kriget dikterade att Skansberget måste hållas kalt för siktens skull, var husen i den lilla förstad tvungna att vara enkla att riva eller bränna ner vid hot om belägring; Haga låg ju utanför vallgravens och stadsmurarnas skydd.

Övre bilden visar Skansen Kronan efter teckning av Erik Dahlberg ca 1700. Hagas enkla trähusbebyggelse växer fram vid bergets fot, i övrigt är marken fri för siktens skull. Kartutsnittet från 1790 visar Skansen Kronan (inom röd markering) och dess i huvudsak obebyggda omgivning, med det som kom att bli Skanstorget i öster (orangeprickat).

3.2 1700-1800. Gränsland, stabilitet & frihetstid

I gränslandet mellan stad & landsbygd - slätter & bete

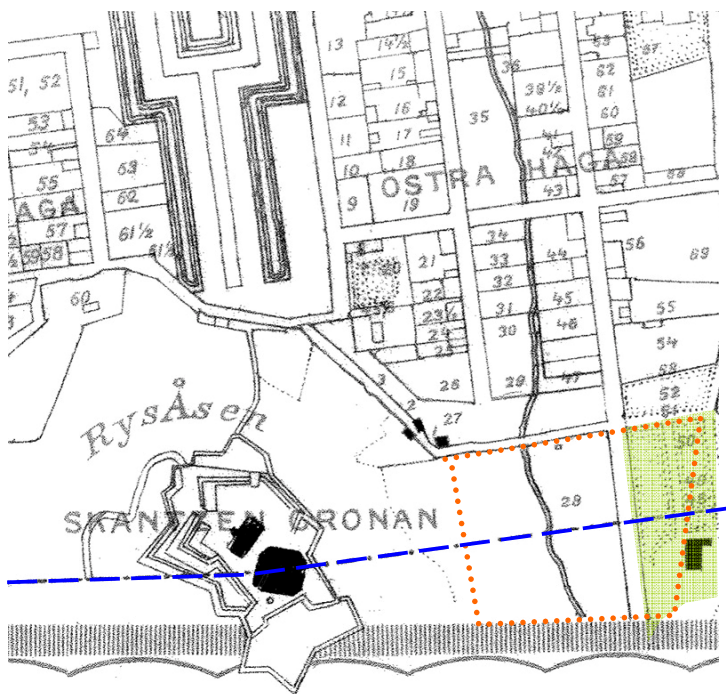
Stadsgränsen mellan Göteborg och Älvsborgs Kungsladugård gick rakt genom det som skulle bli Skanstorget (blåstreckad linje på kartan). Området var landsbygd och användes under lång tid i jordbruket. Här fanns en slätteräng som kom att kallas Kommendantsängen. Området fortsatte således under hela 1700-talet att hållas öppet och fritt från bebyggelse.

Lugnare tider

Förutsättningarna för Haga förändrades gradvis under 1700-talet. Krigshotet blev mindre och bebyggelsen fick därför en mer permanent karaktär. En del tomter arrenderades och användes som trädgårdar av borgare som bodde innanför vallgraven. Det rörde sig fortfarande om låga trähus, men under 1800-talets början blev en andra våning allt vanligare.

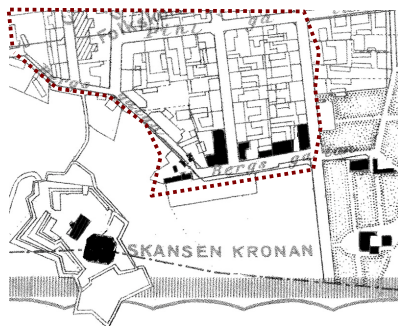
Frihetstid & trädgårdsanläggningar

Söder om Haga låg Kommendantsängen som ägdes av kronan, inte av staden. Delar av den arrenderades dock till förmögna göteborgare, som i mitten av 1700-talet hade stora trädgårdsanläggningar på marken. Den rådande frihetstiden innebar bl.a. en strävan efter att stärka Sveriges ekonomi. Därför uppmuntrades inhemsk odling, i synnerhet av sådana växter som annars behövde importeras. Mot den bakgrunden blir det lättare att förstå att den bördiga marken togs i anspråk för exempelvis tobaksodling och medicinalväxter. Trädgårdsanläggningarna levde vidare in i 1800-talet. I mitten av seklet övertog trädgårdsmästaren Åke Nilsson ett arrende vid Nilssons Äng, som Skanstorget kallades en tid. Samme Nilsson har också gett namn till Nilssonsberg öster om torget.

Den övre bilden illustrerar Kommendantsängens funktion som slätteräng. Den är tagen 1896, ungefär på platsen som skulle bli Skanstorget.

På kartan från 1790 är trädgårdsanläggningarna markerade i grönt. Stadsgränsen mot Älvsborg är blåstreckad.

1860

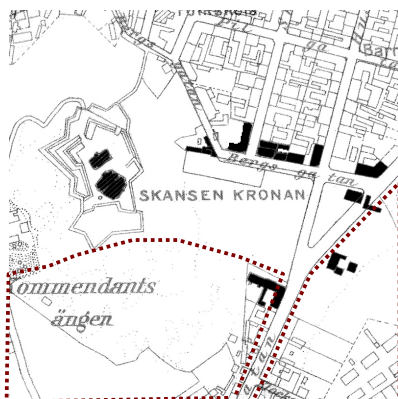
3.3 1800 – 1900. Skanstorget blir till i den växande staden

Småstadskaraktär i norr

Haga utvidgades och förtätades under hela 1800-talet, och trädgårdsanläggningarna i Haga blev färre för att till slut försvinna. Flera allmänna inrättningar tillkom, men det var bostäder det var störst behov av. Det rörde sig om hyreshus av olika storlek och karaktär, ofta byggda på spekulativ av lokala snickare. 1-2 våningar förekom fortfarande, men mot slutet av 1800-talet blev 2-3 våningar allt vanligare. Den väl bevarade längan av trähus från 1850- och 60-talen som utgör Skanstorgets gräns mot norr är ett gott exempel på den panelarkitektur som var vanlig i svenska städer under 1800-talet. Under 1870-talet föddes också landshövdingehuset, vilket blev en vanlig hustyp i Göteborgs arbetarstadsdelar.

Söder & öster: expansion & ökande industrier

1800-talet innebar genomgripande förändringar för områdena kring Skansberget. Haga växte snabbt pga. den stora inflyttning som skedde från landsbygden i och med industrialismen, vars byggnader lades i staden. Den påkostade Korsettfabriken på Skansberget södra sluttning är ett sådant exempel. Krigshotet var över, vallarna revs och staden kunde expandera. Stadsgränsen flyttades alltmer söderut. Kommendantsängens förvärvades av staden från kronan i slutet på seklet och man började bebygga marken med stenhus. På så vis började Skanstorgets gränser mot söder definieras. Mot väster utgjorde Skansberget fortfarande en massiv avgränsare. Vid dess fot fanns provisoriska skjul i trä eller plåt som man sällan brydde sig om att redovisa på några kartor. I öster avgränsade först trädgårdsanläggningarna och sedan den nya Sprängkullsgatan som drogs fram på 1880-talet. Öster om den tillkom bebyggelse, bl.a. det vitputsade stenhus som står kvar idag.

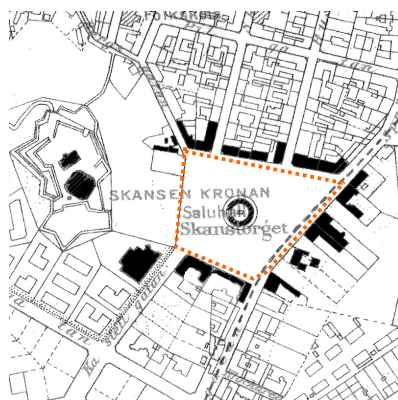
1880

Behovet av ett lokalt torg

Det fanns flera torg i Göteborg vid den här tiden, men inget av dem låg i närheten av stadsdelarna vid Skansberget. Förutsättningarna för att skapa ett torg på platsen var med andra ord goda vid slutet av 1800-talet. Befolkningsunderlaget fanns både i Haga och Annedal i och med inflyttningarna från landsbygden. Ett stort stycke obebyggd mark fanns på Nilssons Äng och denna togs nu i anspråk för torgbildningen. Platsen fick namnet Skanstorget och en rund saluhall, i folkmun kallad Spottkoppen, uppfördes på torgets mitt. Det blev snabbt en levande och vital plats för livsmedelshandel, i brytpunkten mellan Haga, Annedal, Kommendantsängen och Skansen Kronan på berget.

Skansen Kronan får nya funktioner

Skansen Kronan avrustades 1806 och då befästningsfunktionen inte längre var aktuell fick Skansen Kronan andra funktioner: i början av seklet som förråd, på 1850-talet som fängelse och på 1870-talet som nödbostad i bostadsbristens Göteborg. Underhållet av skansen var eftersatt, men i slutet av seklet var Skansberget ändå en mötesplats för Hagaborna och en plats där barnen lekte.

1900

En bit av den byggnadsminnesförklarade längan i norr.

3.4 1900 – 1960. Från vital mötesplats till stagnation

Skanstorget & arbetarrörelsen

Arbetarrörelsen och även frikyrkorörelsen började använda Skanstorget som offentligt rum redan kort efter torgets födelse. Göteborgs första Folkets Hus låg på hörnet Skanstorget/Skolgatan, i Skanstorgets nordvästra del (se foto nr 3 i bilaga). I samma lokaler trycktes 1892 det första numret av den socialdemokratiska tidningen Ny tid. Skanstorget kom att spela en mycket viktig roll som mötesplats för arbetarrörelsen. Här hölls ofta möten och det berättas bl.a. att de låga trappor som ledde till saluhallen användes som talarstolar vid sådana tillfällen.

Uppsnygning av Skansberget genom park & rivningar

I början av seklet lades mycket kraft på att lyfta fram både Skansen Kronan och Skansberget. I skansen inreddes militärmuseum och en stor summa lades på att ge de trångbodda arbetarfamiljerna i Haga en park på berget. Viss enklare bebyggelse röjdes undan mot torget och Haga, men statsarkitekt Albert Lilienberg hade gärna sett att staden även haft råd att inlösa landshövdingehusen på sydslutningen så att hela berget kunnat planteras. Nu tillkom även mur och terrass, och 1915 stod parken klar. År 1935 blev Skansen Kronan statligt byggnadsminne.

Arbetarrörelsen flyttar, handeln stagnerar & saluhallen rivs

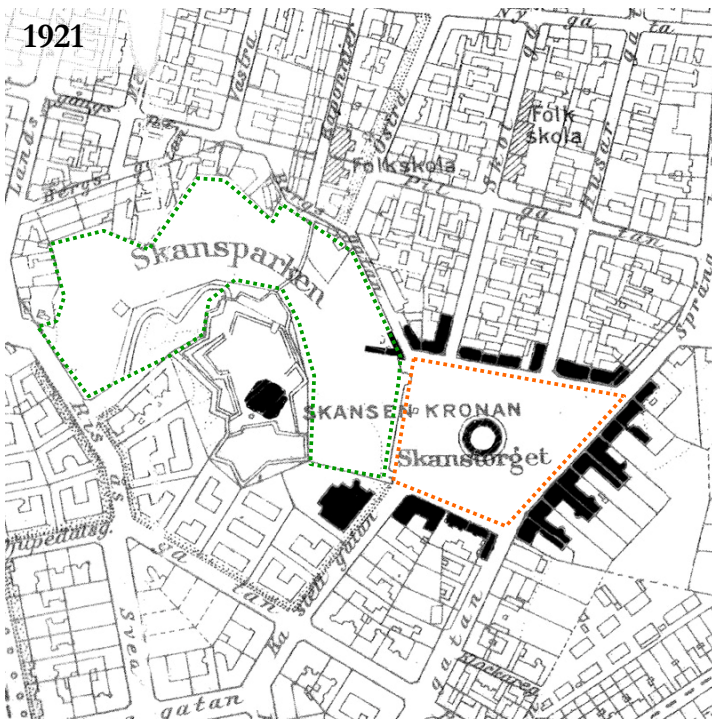
Arbetarrörelsen flyttade successivt från Skanstorget till Järntorget. Samtidigt sjönk invånartalet i stadsdelarna kring torget. Detta i kombination med en växande butikshandel på Övre Husargatan och konkurrens från andra torg gjorde att kommersen på torget minskade. År 1941 revs därför saluhallen.

Stadens ambitiösa planer och associationer till arbetarrörelsen

Efter rivningen av saluhallen hade staden långt drivna planer för Skanstorget. Det verkar ha varit givet att platsen skulle behålla sin öppna karaktär och även fortsätta att fungera som torg. Skisser fanns på en öppen plats med grönska och viss torghandel samt bibehållen sikt mot Skansberget och Skansen Kronan. Samtidigt ville man knyta an till torgets starka associationer till arbetarrörelsen genom att uppföra en symbol för den göteborgska arbetarrörelsens historia. Både Bror Hjort och Carl Eldh ritade förslag, men arbetet med Skanstorget stannade upp i väntan på vad som skulle hända i Haga. Där planerades för stora saneringar och man ville inte satsa på torget förrän det stod klart hur stadsdelen skulle utformas. Därmed började Skanstorgets färd mot anonymitet och karaktär av baksida i Göteborg.

Bilden visar Skanstorget med torghandel och saluhall, ca 1920. Grönska börjar komma på Skansberget, Korsettfabriken syns till vänster i bild.

Kartan visar hur torgets gränser definierats, samt hur platsen nu utgör den enda obebyggda större ytan kring berget och dess befästning, undantaget Skansparken (grönprickad).

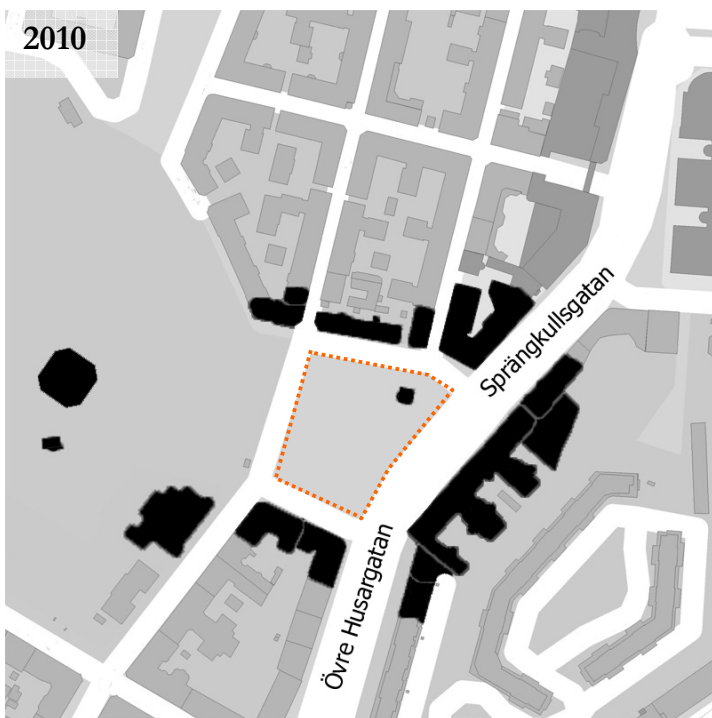

3.5 1960 – 2010. Parkering i periferin

Rivningar, bevarande & bilism

På 1960-talet påbörjades rivningarna i Haga och en stor del av bebyggelsen kom att försvinna under 1970- och 80-talen. Parallellt fördes en bevarandedebatt vilket resulterade i att många hus bevarades, bl.a. den sammanhållna trähuslängan på Skanstorgets norra sida. Längan kom att ingå i kommunens bevarandeprogram och fick byggnadsminnesstatus. Det gamla Folkets Hus i nordväst revs dock och byggnaderna i nordöst försvann i samband med breddningen av Övre Husargatan/Sprängkullsgatan. Den gamla arbetarstadsdelen Annedal raderades i stort sett helt under saneringarna på 1970-talet, bl.a. byggdes istället det nya Nilssonsberg.

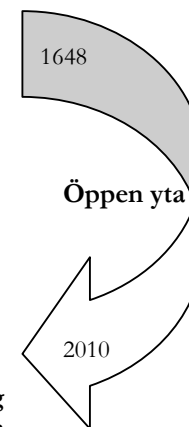
I och med en ökande bilism breddades Sprängkullsgatan/Övre Husargatan på 1960-talet, vilket förstärkte barriären mellan torget och dess östra sida. Fler bilar innebar också ett ökat behov av parkeringsplatser och bilarna kom på så vis att successivt ta över Skanstorgets yta. I mitten på 1960-talet anlades den lilla parken, cirkelformad för att knyta an till den gamla saluhallen.

Funktioner Skanstorp 1648-2010

- Försvar; öppen mark framför befästningen (1648-1700 ca)
- Äng för slåtter och bete (1648-1880 ca)
- Trädgårdsanläggningar (1700-1880 ca)
- Salutorg samt mötesplats för arbetarrörelsen (1890-1940 ca)
- Öppen plats (1960 →)

Öppen yta ger kontinuerlig koppling
till berget och befästningen

*Mot sydväst: Övre Husargatan som barriär; Skanstorp som parkering.
Kartan visar dagens struktur, med torgets vägar svartmarkerade. Torgets yta har minskat pga. trafikbarriärer.*

4. Skanstorget idag

4.1 Fysiska & upplevda gränser

Skanstorget utgörs idag i huvudsak av parkering och i mitten finns en rund grönyta med omgivande buskar och träd. Vegetationen i denna lilla park knyts ihop med växtligheten på Skansberget och gräsytan vid dess fot. Det dominerande inslaget är dock bilarna, både på parkeringen och på den kraftigt trafikerade Sprängkullsgatan/Övre Husargatan. Torget begränsas av de gator som ramar in den nästan kvadratiske ytan i alla väderstreck, men det är främst Skansberget och den omgivande bebyggelsen som utgör dess upplevda gränser.

4.1.1 Berget: massivitet & tyngd

Torget upplevda gränser kan liknas vid dess väggar. Vänd mot väster möts betraktaren av Skansbergets massivitet. Här står berget fast och tryggt förankrat, en naturlig avgränsare av platsen sedan dess tillkomst på 1600-talet. Kopplingen mellan den öppna yta som idag är Skanstorget och Skansberget med sin befästningsfunktion går således tillbaka över 300 år i tiden. På vintern präglas berget av karg sten och avslöjar sitt tidigaste historiska ansikte. På sommarhalvåret bäddas berget in i mjuk grönska.

4.1.2 Haga: lugn & vilande horisontalitet

Följande bergets mjuka sluttning mot norr möts man av några av de småskaliga trähus som var vanliga i stadsdelen Haga. Den byggnadsminnesmärka längan mitt i blickfånget utgör stadsdelens karaktäristiska ansikte mot söder och är ett mycket karaktäristiskt inslag i Skanstorgets miljö. Trähuslängan präglas av en vilande horisontalitet och milda, ljusa färger.

Dessa båda väggar, väster och norr, Skansberget och Haga, skapar en känsla av stabilitet och ett påtagligt lugn. Samtidigt förankrar de Skanstorget i Göteborgs historia: en plats i skuggan av befästningen och berget med småstadens arbetarbostäder i trä alldeles inpå.

4.1.3 Bebyggelseblandning & rörelse

Det finns en skarp kontrast mellan stabiliteten och vilan i väster/norr och de intryck som möter Skanstorget i öster/söder. På dessa sidor finns stenhus, från 1800-talets slut fram till 1940-talet och vidare till 1970-talets storskalighet. Bebyggelsen uppvisar alltså en intressant blandning i uttryck och material som berättar om olika epoker i området och stadens utveckling.

Skanstorgets östra och södra sidor domineras av trafikbarriären Sprängkullsgatan/Övre Husargatan. Den kraftigt trafikerade och breda väg böjer av direkt söder om torget vilket gör att stadsrummet öppnar sig.

5. Skydd

Skanstorget befinner sig mitt emellan flera miljöer och element som utpekats som värdefulla.

5.1 Fornlämningar, Kulturminneslagen (KML)

2 kap. Fornminnen.

Området kring Skansen Kronan är fornlämningsområde.

Skansen i sig är en fast fornlämning.

Även södra Haga är en fast fornlämning och ingår i stadslagret för Göteborgs innestad.

5.2 Byggnadsminnen, Kulturminneslagen (KML) 3 kap.

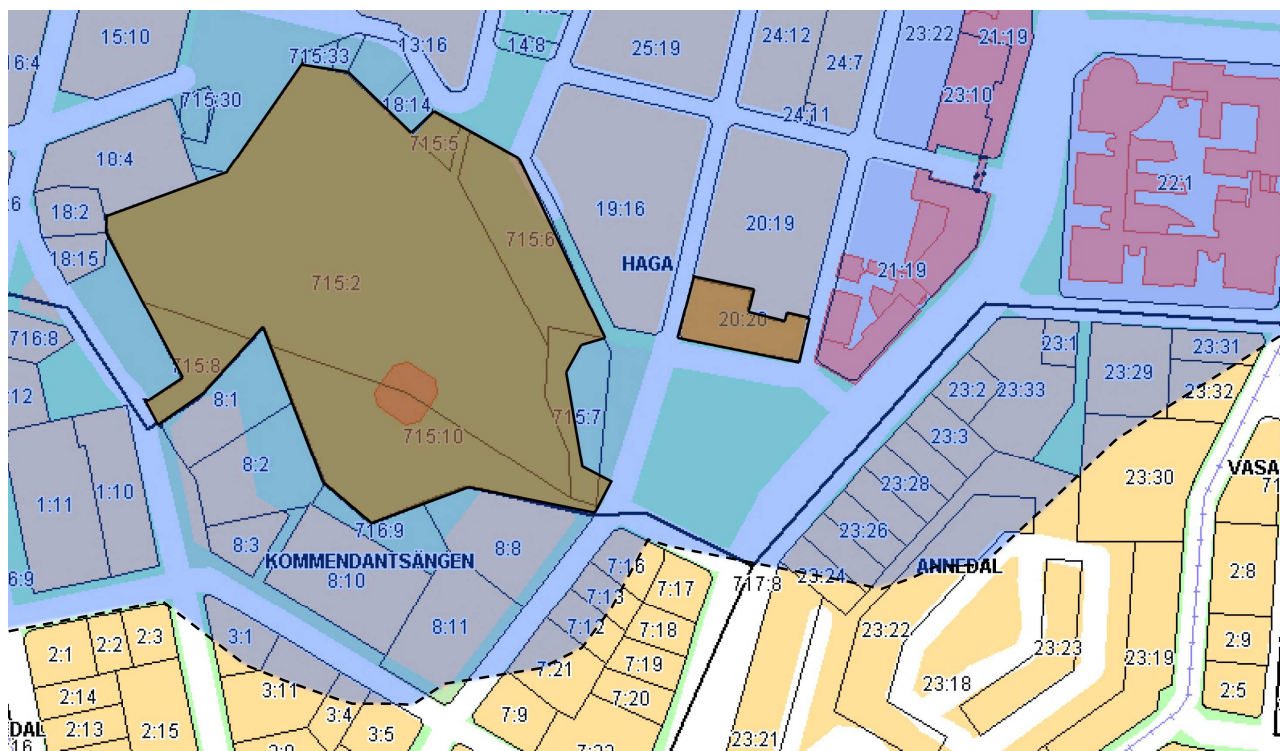
Skansen kronan ingår i det nationella kulturarvet som statligt byggnadsminne sedan 1935 som representant för ett viktigt skede i befästningskonstens historia.

Kvarteret Grenadieren i Haga (20:20) är även det ett byggnadsminne vars beskrivning och karaktär lyder:*

Kvarteret om- och nybyggdes 1984-85. Det omfattar fem ombyggda bostadshus i södra delen mot Skanstorget. Längs torget ligger fyra tvåvånings trähus. Det östra med gavel och plank mot torget uppfördes 1859 och de övriga byggdes alla 1867. /.../ På tomten Skolgatan 36 ligger ett landshövdingehus byggt 1879 och en stallänga som är tio år äldre. /.../ Gården som omges av uthus och stall utgör en unik miljö.

* Ur: Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg, del 1

Byggnadsminne innebär att det finns starkt, lagligt skydd för det utpekade objektet, med specifika skyddsföreskrifter.

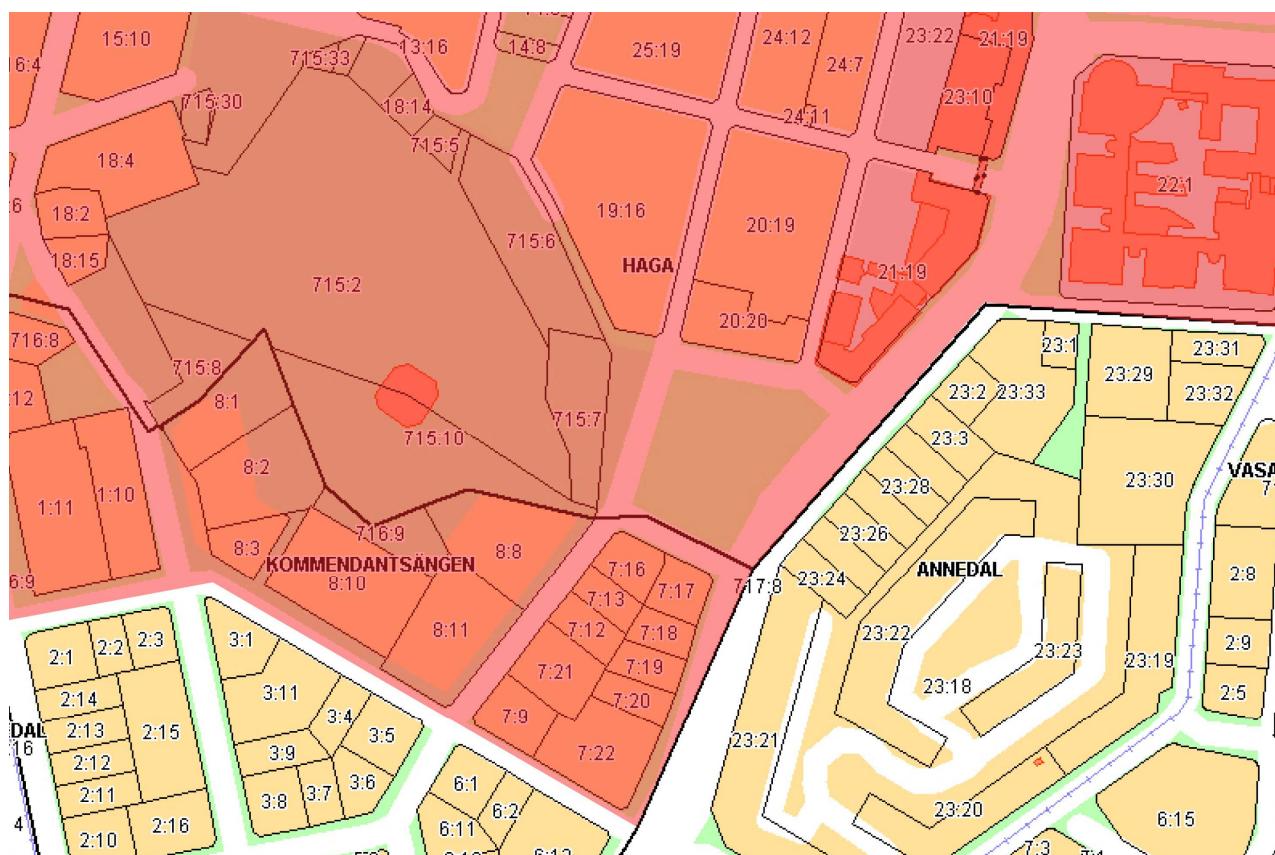
5.3 Kulturmiljöer av riksintresse, Miljöbalken (MB) 3 kap. 6§

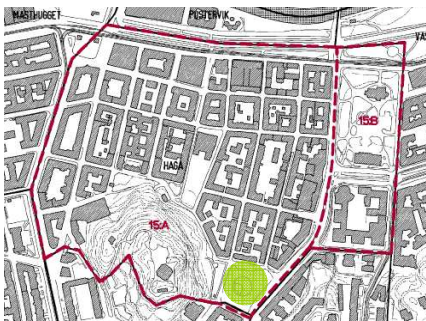
Området ingår i Riksintresset Haga-Masthugget. Motiveringen för Skanstorget och angränsande områden lyder:*

Haga som är Göteborgs första förstad och arbetarstadsdel utgör en unik kulturhistorisk miljö. Stadsplanen och den bevarade bebyggelsen speglar stadens historia från 1600-talets mitt till 1900-talets början. Stadsplanens olika delar visar hur stadsdelen byggts ut i etapper. Av särskilt värde är de äldsta delarna med 1600-tals kvarter och delvis bevarad tomtindelning. / ... / Skansberget med Skansen Kronan intar en särställning i den kulturhistoriskt värdefulla miljön. Skansen är Hagas äldsta byggnad och den har ett stort värde från arkitekturhistorisk, militärhistorisk och socialhistorisk synpunkt. Området på och intill Skansberget och kv. 7 Batteriet / ... / Kommendantsängen utgör en välbevarad "stenstadsmiljö" med värdefulla och tidstypisk arkitektur från perioden 1900-1935. / ... / De två "fabriksbyggnaderna" visar den blandning av bostäder och större arbetsplatser som fortfarande var vanlig i början av 1900-talet.

*Ur: Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg, del 1

Ett riksintresse är ett allmänt intresse som anses vara av nationell betydelse. Riksintressen är särskilt värdefulla och betydelsefulla för hela landet och ska enligt MB skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada deras värden eller möjligheter att använda dem för avsett ändamål.

5.4. "Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande"

I programmet: *Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande* finns alla Skanstorget's "väggar" upptagna som värdefull bebyggelse att bevara. Denna skrift är en sammanställning av flera olika bevarandeprogram som under många år utarbetats av Göteborgs Museer, Stadsbyggnadskontoret och Fastighetskontoret. Dess syfte är att fungera som kunskapsunderlag och kulturvårdande förhållningssätt inför planprocesser och bygglovshantering.

Motiveringen för området 15:A, Haga, lyder:*

Haga som är Göteborgs första förstad och arbetarstadsdel utgör en unik kulturhistorisk miljö. Stadsplanen och den bevarade bebyggelsen speglar stadens historia från 1600-talets mitt till 1900-talets början. Stadsplanens olika delar visar hur stadsdelen byggts ut i etapper. Av särskilt värde är de äldsta delarna med 1600-tals kvarter och delvis bevarad tomtindelning. /.../ Skansberget med Skansen Kronan intar en särställning i den kulturhistoriskt värdefulla miljön. Skansen är Hagas äldsta byggnad och den har ett stort värde från arkitekturhistorisk, militärhistorisk och socialhistorisk synpunkt.

Motivering för området 16:A, Kommendantsängen, lyder:*

Området på och intill Skansberget och kv. 7 Batteriet ingår i riksintresset "Göteborgs innerstad". /.../ De två "fabriksbyggnaderna" visar den blandning av bostäder och större arbetsplatser som fortfarande var vanlig i början av 1900-talet. Kv. Batteriet. /.../ Byggnaderna är goda exempel på den tegelarkitektur i funktionalistisk stil som var vanlig i Göteborg under 1930-talet. Hörnhuset mot Skanstorget (kv 7:17) är ett särskilt viktigt inslag i stadsbilden.

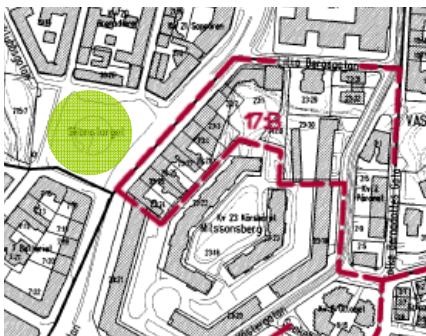
Kv 8:8, Kastellgatan 1 /.../ F d Korsettfabriken är ett exempel på en mycket omsorgsfullt utformad fabriksbyggnad från sekelskiftet.

Motivering för området 17:B, Annedal, Västergatan – Skanstorget*

Området innehåller flera enskilda byggnader av stort kulturhistoriskt värde. /.../ Husen i väster har stor betydelse för miljön kring Skanstorget.

Bebyggelsen har ett varierande utseende och innehåller flera tidstypiska byggnader från olika epoker. /.../ Kv 23:2-4 och 23:24-28, Skanstorget-Sprängkullsgatan.

* Ur: *Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande, del 1*

Kartbladen till vänster är hämtade från "Kulturhistorisk värdefull bebyggelse i Göteborg – ett program för bevarande, del 1".

Överst: Skanstorget sett från nordväst på Sprängkullsgatan med Skansberget och Skansen Kronan som skymtar fram som ett tilldragande blickfång. Denna vy blir möjligt endast genom Skanstorgets öppna struktur.

Nederst: Trähuslängan i Haga och dess annonsering söderifrån. I bakgrunden tornar Arsenalen i Rosenlund upp sig som ytterligare ett blickfång. Den öppna strukturen på Skanstorget samt lutningen mot norr öppnar upp i det annars täta stadsrummet.

6. Kulturmiljökvaliteter

• Den fortifikatoriska berättelsen

Idag är Skanstorget den enda plats vid Skansbergets fot som fortfarande har en öppen struktur och därmed kan berätta om tiden då Göteborg var en befäst stad. Den visuella läsbarheten av historien är synnerligen tydlig i och med öppenheten. Detta möjliggör upplevelsen av Skansberget, med dess historiska dominant och landmärke Skansen Kronan. Därigenom förstås också staden Göteborgs och platsens framväxt, utanför den befästa staden då öppenheten var ett absolut villkor för fri sikt från skansen på berget. Den nya "Arsenalen" på Lilla Otterhällan som bildar ytterligare ett blickfång ovan huslängan i Haga, förstärker den fortifikatoriska upplevelsen.

• Hagas öppna och tydliga annonsering från söder

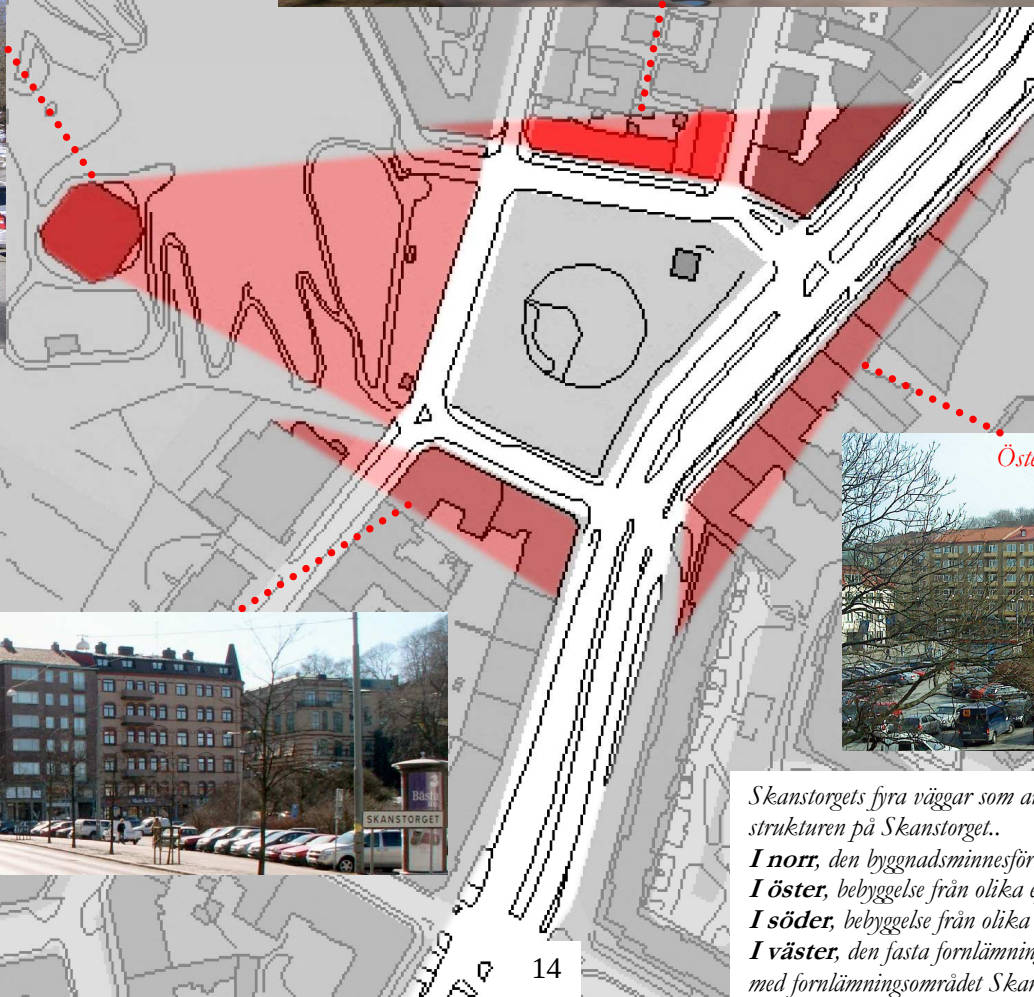
Skanstorgets relation till Haga och dess småskaliga bebyggelse är stark p.g.a. torgets öppna karaktär, vilket blickfånget mot norr visar. Skanstorget sluttar lätt mot nordväst, ned mot Skolgatan, såväl rent fysisk som visuellt där Hagas låga och vilande horisontalitet kontrasterar mot de övriga väggarnas skiftande höga höjder. Lutningen skapar rörelse i den öppna strukturens plan som förstärks av torgets form, likt en "tratt" som öppnar upp sig mot Haga som en välkomnande port/entré från det högre stadsrummet i sydöst. Detta är den enda plats där det äldsta Haga annonseras på ett övertygande sätt i det omgivande stadslandskapet – en slags "lucka" i tiden som på ett upplevelserikt sätt kan berätta om Göteborgs första förstad.

• Som nod i de kringliggande stadsdelarna

Göteborg omtalas ofta som "de små stadsdelarnas stad", en karaktäristik som i högsta grad gäller för Skanstorget där den öppna platsen sammanför olika stadsdelar och epoker i ett och samma blickfång:

- den ensamma skansen uppe på berget som vaktade den befästa staden Göteborg,
- Hagas låga trähusbebyggelse som berättar om Göteborgs första förstad som en inbjudande fondvägg,
- en påkostad industri i stadsmiljö genom Korsettfabriken,
- möten mellan funktionalism i tegel och förra sekelskiftets påkostade stenhus till det sena 1900-talets saneringar och storskaliga byggande i Nilssonsberg.

Gemensamt bär de en lång berättelse om stadens utveckling och om sin tids gestaltungsideal. Mångfalden av uttryck berättar om platsens kontinuitet och utveckling, när och hur staden expanderade genom sina olika arkitektoniska stilar, material och uttryck. På Skanstorget möts dessa olika stadsdelars historia på ett unikt sätt i göteborgslandskapet, just genom nodens avsaknad av visuella barriärer. Den andningspaus i det täta stadsrummet som detta mellanrum i bebyggelsen skapar har tydlig historisk kontinuitet och anknytning. Den gröna ring av växtlighet, utformad och placerad efter den tidigare saluhallen, minner om en tid då platsens funktion var salutorg med livlig torghandel samt viktig mötesplats och nav för de kringliggande stadsdelarna. Växtligheten på torget länkar också platsen till den intilliggande Skansparken och förlänger blicken upp mot landmärket Skansen Kronan.

Skaanstorgets fyra väggar som artikulerar sig i ett enda blicksfång tack vare den öppna strukturen på Skaanstorget..

I norr, den byggnadsminnesförklarade buslängan i Haga.

I öster, bebyggelse från olika epoker i Göteborgs expansion.

I söder, bebyggelse från olika epoker i Göteborgs expansion samt Korsettfabriken.

I väster, den fasta fornlämningen och det statliga byggnadsminnet Skansen Kronan med fornlämningsområdet Skansberget i förgrund.

7. Kritiska punkter

7.1. Den öppna strukturen, som utgör Skanstorgets viktigaste kulturmiljökvalitet, skapar långa siktlinjer och fonder som på ett fascinerande sätt ger en samlad berättelse om Göteborgs och Hagas utveckling och expansion. Dessa berättelser kan endast förstås och läsas på ett upplevelserikt sätt, genom ett bibehållande av den öppna strukturen. Den blandade bebyggelsen, med stor variation och som växt fram i takt med staden Göteborgs expansion, behöver en öppen struktur för att kunna läsas i detta annars trånga, täta stadsum.

Siktlinjerna berättar om:

- Göteborg som en befäst stad genom den nya "Arsenalen" på Lilla Otterhällan och Skansen Kronan på Skansberget.
- Vägen in till Göteborg från söder och dess tidigare sträckning genom Haga.
- Den öppna strukturen med fri sikt från och mot skansen.

Fonderna berättar om:

- Skansen Kronans ensamma majestät uppe på Skansberget, vintertid kal och öppen och på sommaren, en grön och lummig oas.
- Trähusbebyggelsens uttryck i förstaden Haga.
- Olika stilideal som rådde då Göteborg expanderade åt söder.
- Hur fabrikena i städerna låg nära bostäderna.

7.1.1 Antikvariska observanda

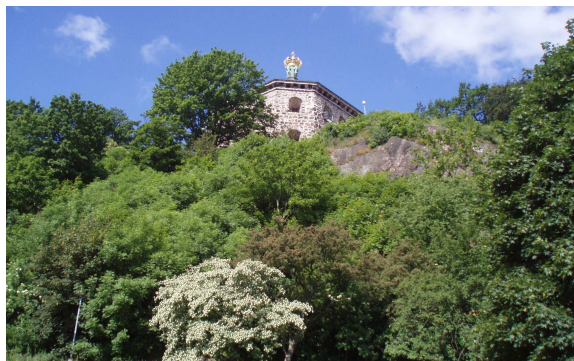
Den öppna ytan som idag utgör merparten av Skanstorget är ur antikvarisk synpunkt den viktigaste komponenten för att berätta platsens historia. Genom att bibehålla ytan öppen, med fria siktlinjer och möjligheter att uppfatta fonderna, kan dessa viktiga länkar i Göteborgs historia fortsätta att framträda och tala till oss om en annan tid. Därför bör, ur antikvarisk synvinkel, följande punkter beaktas vid eventuella förändringar på Skanstorget:

- Fri passage och sikt mellan Skansparken som fornlämningsområde, det statliga byggnadsminnet Skansen Kronan och torget.
- Fri sikt mot den byggnadsminnesmärkta trähuslängan i Haga.
- Fri sikt mot tidigare industribyggnaden Korsettfabriken.
- Torget som en öppen yta, för möjlighet till möten och rekreation samt för att, i ett enda blickfång, avläsa torget som navet mellan de olika stadsdelarna och byggnadsstilarna.

Figurena visar hur den öppna strukturen på Skanstorget möjliggör upplevelser av de historiska spår genom varierande fonder och siktlinjer. Se sidan 16-17 för tydliggörande i ord och genom fotografier.

*Övre figuren visar på upplevelsen av torget söderifrån.
Nedre figuren visar på upplevelsen av torget från nordost.*

- A.** Skansen Kronans ensamma majestät uppe på Skansberget, vintertid kal och öppen och på sommaren, en grön och lummig oas.

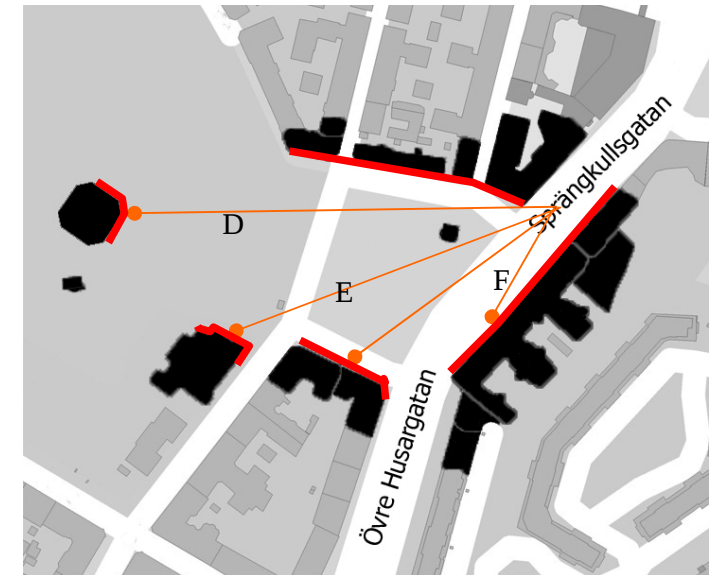
- B.** Trähusbebyggelsens uttryck i förstaden Haga, med den byggnadsminnesförklarade huslängan som fond. Arsenalen på Lilla Otterhällan som bildar ytterligare ett blickfång ovan huslängan i Haga.

- C.** Vägen in till Göteborg från söder och dess tidigare sträckning genom Haga.

D. Den öppna strukturen med fri sikt mot och från skansen.
Fri passage och sikt mellan Skansparken som fornlämningsområde, det statliga byggnadsminnet
Skansen Kronan och torget.

E & F. Olika stilideal som rådde då Göteborg expanderade åt söder.
Hur fabrikena i städerna låg nära bostäderna.

A- F. Torget som en öppen yta, för möjlighet till möten och rekreation samt för att, i ett enda blickfång avläsa
torget som navet mellan de olika stadsdelarna och byggnadsstilarna.

7.2. Stagnation

Skanstorgets ensidiga användning och provisoriska uttryck ger känslan av en perifer plats, trots dess centrala placering och gör platsen anonym. Torget saknar en tydlig identitet och flerfunktionalitet. Parkens vilda och ovårdade utseende förstärker dessa intryck.

Historierna om den gamla gränsen mellan stad och land, det en gång livliga salutorget, den viktiga mötesplatsen för de boende i de olika stadsdelarna och samlingsplatser för arbetarrörelsen är idag otydliga. Platsen förmedlar i dagsläget motsatsen till det levande och folkrika torg det en gång utgjorde.

8. Källor

Arbetet, artikel 18 april 1994
Hasselgréen, Ingmar. *Nilssonsberg Annedal i Göteborg*. Göteborg 1971
Historiskt kartverk 1923: kartor för Göteborg 1790, 1820, 1860, 1880, 1900, 1910 och 1921
Garellick, Robert. *Göteborg före gränskoporna*. Göteborg 1997
Göransson, Jonas. *Vad händer med Kommendantsängen?* Göteborg 1976
Göteborgsposten, artiklar 11 januari 1941, 12 april 1983, 30 maj 1986
Göteborgs tidning, artikel 26 juli 1917
Kulturbeskrivning av värdefull bebyggelse del I – ett program för bevarande. Göteborgs stadsmuseum 1999
Kulturmiljöer av riksintresse. Rapport 2008:8. Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län
Lönnroth, Gudrun. *Haga – bebyggelsehistorisk utredning*. Göteborgs historiska museum 1972
Ny tid, artikel 23 februari 1963

Foto

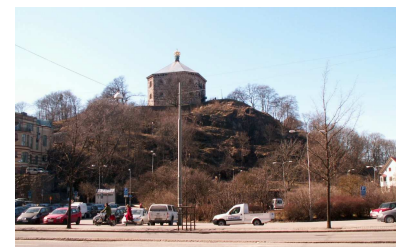
Lina Lo Gillefalk
Helén Thomasson

Historiska bilder och kartor

Kartmaterial från Göteborgs Stadsbyggnadskontors arkiv.
Historiska bilder från Göteborgs stadsmuseums arkiv.

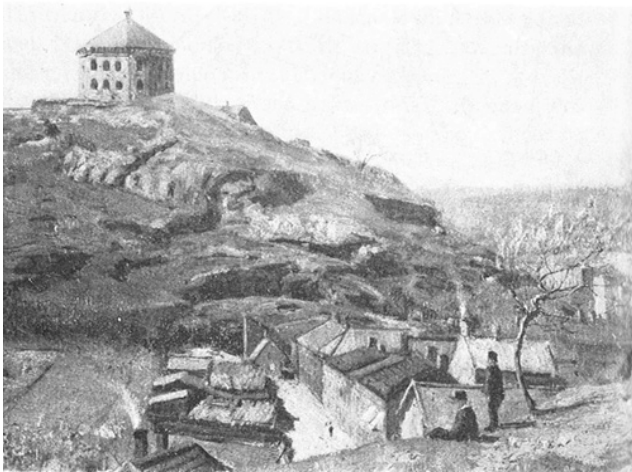
*Karta visar Skanstorget med omnejd
1872*

*Foton som visar Skanstorget vägg
och öppna struktur.
Mot norr, öster, söder & väster.*

Bilaga: Historiska fotografier & kartor

1. Målning 1880-tal.
Ur Hasselgréen, Nilssonsberg - Annedal i
Göteborg

2. Skanstorgets södra del, 1900-talets början. SBK Göteborg

3. Folkets Hus i nordväst, 1900-talets början; SBK Göteborg

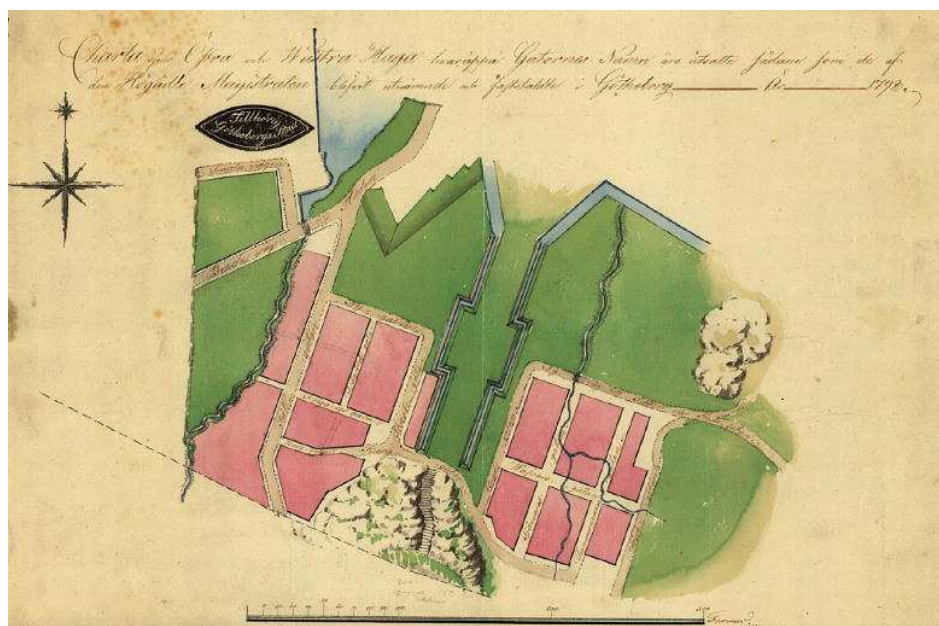

4 och 5. Bilder mot öster före 1940

6. Foto mot norr, Skanstorget 1982, SBK Göteborg

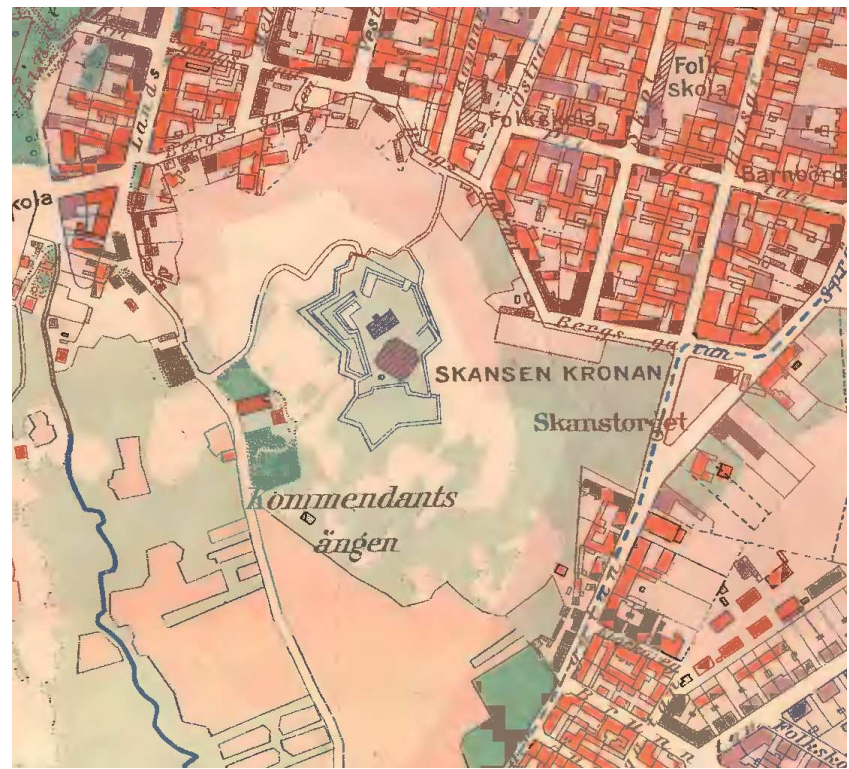
7. Haga år 1798

8. Haga år 1866

9. Det blivande Skanstorget med omnejd år 1872

10. Utsnitt ur karta år 1890